

Intgantads, indifferents e trumpads dal conclus

Reacziuns areguard il concept general «RG en scola»

DA GIUSEP VENZIN E FLURIN ANDRY

Aldo Tuor, Mustér, president communal e deputà

«Il concept rumantsch grischun en scola è strusch ina surpraisa.» Jau deploreschel ch'igl n'è betg vegnì prì re-guard dals re-suns en las vischnancas. Las votaziuns consultativas en l'expressiun clera dals mainis. Jau mane-gel dentant

chi na setractia qua betg d'ina chaussa uschè impurtanta sco i fa la paretta. Il basegn d'agir da nosa vart nun è anc betg dà, nus spetgain. Sche la regenza pretend ch'il cussegl grond haja decidì en favur dal rumantsch grischun è quai uschia. Il cussegl grond han dentant decidì quai en il rom da las mesiras da spargn. Il concept «rumantsch grischun en scola» custa enturn diesch milliuns. Ma nus avevan decidì da spargnar.

Claudio Vincenz, Trun, scolast secundar

Per mai è quai nagut auter ch'in dictat ed ina schicana. Jau vivel a Trun, en ina vischnanca nua ch'il rumantsch n'è betg en prighel. La populaziun da Trun ha ditg na a l'introducziun dal rumantsch

grischun en scola cun 79% da las vuschs. Da 28 vischnancas che han fatg ina votaziun consultativa han 23 ditg na (tranter auter Mustér cun 75%, Sumvitg cun 76%, Schluein cun 82%, Scuol cun 83%, Sent cun 90%, Zernez cun 98% e Samedan 100%). En tut quellas vischnancas surpasa il chantun las competenzas legalas. Fatg è che las vischnancas han aunc adina sezzas il dretg da decider davart lur linguatg da scola.

David Flepp, Rueun, president da la conferenza generala rumantscha

«Il concept deliberà da la regenza mussa che las temas e resalvas dals magisters en vegnidas pridas serius. La discussiun da basa nun è betg stada in alibi. I vegn dà paisa a la scolaziun ed a l'approfondaziun dal rumantsch grischun. Jau sun satisfatg dal concept rumantsch grischun en scola sco preschentà e na sperel betg ch'i dettia uss ina salata da linguatgs pervi da l'introducziun toleranta. Ussa datti strusch pli barrieras tar l'introducziun. I resta dentant anc la dumonda tgi che ha insumma la cumpetenza giuridica d'inoltrar il rumantsch grischun en scola. Mia incumbensa sco president da la conferenza generala Surselva n'è betg d'entusiasmar ils scolasts per il rumantsch grischun, mo ils scolasts dovran ina motivaziun. Quella duai vegnir fatga en mintga chasa da scola. Era sco persuna privata sun jau satisfatg dal concept. Quel è fatg serius. Tgi che di il cuntrari è da princip encunter il rumantsch grischun.

Leo Tuor, Val Sumvitg

Jau na sun betg encunter il rg, dentant encunter decisiuns dictatoricas dad individis che na han betg idea da rumantsch. 78% dal pievel è encunter l'introducziun dal rg en scola, passa 200 intellectuals dian na e tgai fa Lardi? El fa

ses tgaumogn. Igl è tar nus sco en scolletta enstagl sco en ina republica: Vincent Augustin di: «La LR sa far nagut, la regenza decida.» La regenza di: «Nus fagein quai ch'il cussegl grond camonda.» Èn quai umens u buobs? Quants en il cussegl grond ed en la regenza san scriver trais lingias andantas rumantsch? Cun il rg èsi uschia: Pli pauc rumantsch ch'ins sa e pli persunter ch'ins è. Quels che san mo «allegra» èn il pli gronds fans. Mes scolasts, ils blers scolars da Ramun Vieli, han chapì dad entusiasmar nus per il linguatg. Quels ch'èn oz a la testa han cuntanschì da far ch'i tarlade-scha. Pon ins mantegnair en quella at-

mosfera il linguatg? Ils blers han resignà. Responsabla per il desaster è la LR. Quel club da brassachautschas, quella chasa da fauteuils cun ni päp ni nagut. Per la regenza na vai betg per il linguatg. Per lezza vai per semnar discordia epi destruir. Jau dentant prendel sin ch'els han dad ir a scola, mes buobs e mon da la val giu. Isi, buc?

Francesstg Friberg, scolast, Danis

L'introducziun dal rg en scola e la substituziun dals idioms na sa betg gartegiar. Ina memia gronda part dal pievel è encunter. Il pievel n'è betg vegnì dumandà per il maini, l'introducziun dal rg ha pia nagina basa legala. In

pievel vegn sfurzà d'emprender ina versiun linguistica estra; in act da violenza ch'è da chattar mo en pajais totalitars e dictatorics ch'enconuschan ni princips democratics ni princips davart ils dretgs umans. Ina gronda part da las persunas d'instrucziun èn – per part vehementa-main – encunter la substituziun dals idioms entras il rg, la substanza linguistica dals scolars – e dals creschids – è memia pauc ferma. Il dumber dals Rumantschs è memia pitschen per supportar in tal experiment. Ensatge che sparta e sponna gia dapi onns ils Rumantschs enstagl d'unir e fortificar els na po betg purtar bun fretg a lunga vista.

Duess il chantun continuar la via incaminada, vegn el a chaschnar in donn irreparabel per il linguatg rumantsch. Tge e tgi vegn a restar?

Georg Fallet, il president da la CRVM e deputà (pcd, Val Müstair)

«La regenza sustegna la proposta dal departament d'educaziun. Els han simpla-main fatg anc inquals adattaments areguard l'introducziun. Il midament marcant è ch'ins po dir er pir dal 2008/09 ch'ins veglia far part sco regiun da pionier. Per la Val Müstair na midi bler, nus stuvain uss examinar cun tgenina varianta che nus vulain introducir il RG. Quai discutain nus cun las

instanzas da scola ed alura surtut er cun la populaziun. Ins sto uss pasar giu avantatgs e dischavantatgs da la varianta pionier actuala, communitgar quai ed alura laschar decider la populaziun. Ins ha vis ch'igl è ina chaussa ferm emozionala. La populaziun sto sustegnair la decisiun, uschiglio nun haja tenor mai nagin sen. Da la vart da la politica essan nus da l'avis ch'il RG vegnia e ch'i saja be la dumonda cura. Persunalmain sun jau da l'avis che l'introducziun dal RG vegnia ad esser la via per che la populaziun da tut il chantun possia vegnir in pau pli da manaivel. Quai è tenor mai ina pussaivladad per mantegnair la lingua rumantscha ed er ina schanza per il rumantsch, surtut per obtegnair er en futur il sustegn e la toleranza da las autras linguas da quest pajais envers il rumantsch.»

Mario Pult, il president da la conferenza generala ladina CGL

«Nus da la CGL nun essan anc adina na d'accord co ch'il RG duess vegnir introduci. La regenza resta tar l'integraziun integrala, da la 1. classa ensi, e quai avain nus refusà cler e net. Stut suni ch'ella argumentescha ussa cun il

concept Haltiner: Quel proponiva d'introducir il RG da surengiu, a l'entschatta da maniera passiva, e da vegnir pir cun ils onns pli engiu. Igl ha er anc adina num ch'els idioms vegnian remplazzads cun il RG, enstagl d'als rinforzar. En connex cun ils termins per l'introducziun èni vegnids in zic encunter a las vischnancas: Ellas survegnan dapli temp per sa decider. Problematic am para che questa introducziun dal RG en scola duess vegnir finanziada cun daners da la confederaziun. Sch'igl exista in'opposiziun uschè gronda fissi forsia meglier da duvrar quels daners federals per auters projects che gidassan a mantegnair il rumantsch. Nossas resalvas entaifer la CGL mettan els probablmain sut il tittel 'tenuta categoricamain refusanta', e quai nun è natiralmain il cas. Positiv èsi

ch'i discurren da vulair promover er dapli ils idioms. (Co che quai duess vegnir fatg concretamain nu saja però.) Sche la regenza fiss vegnida davent da l'introducziun integrala dal RG, da sutensi, avessan er nus pudì sustegnair quest'introducziun dal RG en scola.»

Jon Domenic Parolini, capo da Scuol e deputà (pps Suot Tasna)

«Cun la decisiun da la regenza areguard il concept general 'RG en scola' constar jau ch'ella nun ha prendì uschè serius las grondas resalvas areguard il concept. Els han bain schi vult dar in zic dapli temp a quels che nun èn propi pronts, ma cun quest

concept vegn dividida la Rumantschia fitg ferm: Las vischnancas bravas ed obediintas areguard il RG vegnan promovidas, er finanzialmain, e las autras chastiadas, ellas na survegnan nagin sustegn finanziar pli. A mai vessi pari bler meglier da prender per mauns la chaussa tenor il concept Haltiner, il qual preveseva d'introducir sin il stgalim aut e per part er en 5- e 6avla classa da la scola primara il RG per pussibilitar l'adiever passiv dal RG. Ma la lingua d'alphabetisaziun proponiva quel concept da laschar en il singul idiom. Quai fiss per mai l'unica soluziun: Far 20 onns a la lunga in'introducziun passiva, da maniera che tuts emprendan questa lingua. Uschia avessan ins preparà il terrain per far en dus decennis ulteriurs pass. La regenza scriva ch'ella veglia dumandar sustegn finanziar da la confederaziun. Tenor mai avessan auters projects per mantegnair il rumantsch bler pli gronda prioritad che l'introducziun integrala dal RG, p. ex. sustegnair la part vitala dal rumantsch, quai èn ils idioms, la pressa rumantscha – là, nua ch'il rumantsch è anc ferm èsi dal sustegnair. E parallelmain introducir passivamain il RG, quai fiss realisabel, ins avess il consens politic ed er bler pli facilmain las finanzas necessarias.

Conclus da la regenza

1. Il concept general «rumantsch grischun en scola» vegn deliberà en la furma ch'è vegnida declarada en l'introducziun.
2. Ils puncts centrals furman las trais variantas d'introducziun «pionier», «standard» e «consolidaziun», che cumpiglian mintgamaì trais fasas d'introducziun (RG passiv, RG activ, assistenza pedagogica cuntinuanta). L'introducziun vegn sustegnida da las suandantas mesiras accompagnantas: standardisaziun da la lingua, scolaziun, meds d'instrucziun, furmaziun supplementara, comunicaziun, support linguistic e didactic, promoziun da las varietads discurrendas, mesiras accompagnantas ordaifer la scola.
3. Pervi da la situaziun giuridica actuala duain succeder ils pass d'introducziun dals proxims var diesch onns exclusivamain en las vischnancas che giavischan quai explicitamain. Per ils onns 2008/2009 garantescha la regenza ina procedura da 14 mediaziuns. Suentar ston vegnir examinadas ed eventualmain exequidas eventualas adattaziuns dal dretg.
4. L'obligatori per il med d'instrucziun en rumantsch grischun «geometria per il stgalim da mez» (tenor CR protocol nr. 255 dals 24 da favrer 2004) vegn revocà sut l'aspect dal princip da voluntariadad.
5. Il departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient vegn incumbensà d'introducir l'emprima fasa da realisaziun e da far in rapport intermediar fin la fin da l'onn 2006 per mauns da la regenza.
6. Els custs dal project èn – uschenavant che quai è stà pussaivel en il rom dal concept general – skizzads fin l'onn 2012. La concretisaziun da questas calculaziuns approximativas provisorias sco er l'ulteriura planisaziun da finanzas fin a la fin dal project succeda en il rom dals ulteriurs pass d'elavuraziun. Per ils custs da project vegnan dumandads ils agids finanzials federals tenor la lescha federala davart agids finanzials per mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana.
7. Comunicaziun a tut ils departaments, a la chanzlia chantunala, a l'uffizi per la scola populara ed il sport, a l'uffizi per las scolas medias, a l'uffizi per la furmaziun professiunala, a l'uffizi per la furmaziun terziara, a la scola auta da pedagogia, a l'uffizi da cultura, a finanzas & controlling dal Deca sco er en dus exemplars al departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient. Suentar che la translaziun è vegnida fatga vegn publictà il conclus da la regenza sin: www.rumantsch-grischun.ch.

Posiziun da la Lia rumantscha

■ (LR) En in'emprima valitaziun è la Lia rumantscha (LR) satisfatga che la regenza grischuna ha prendì ina decisiun en dumonda dal rg en scola e ch'ella sustegna la lingia dal departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient cun preferir l'introducziun integrala dal rumantsch grischun en scola. Il concept general sancziunà ha resguardà diversas modificaziuns pretendidas da la LR en la fasa da consultaziun, era sch'i sa tracta per part mo da pitschnas modificaziuns. Per la LR è il concept general in cumpromiss realistic e valaivel.

Sco positiv pon ins menziunar ch'i sa tracta qua d'in pass optimistic. Ins vul guardar enavant e concentrar las forzas. Cun pussibilitar ch'els pass d'introducziun per ils proxims 10 onns èn exclusivamain mo là nua ch'i vegn giavischà e ch'i na dat uschia nagin sforz uschè ditg che la dumonda giuridica n'è betg schliada, prenda la regenza davent il grond squitsch che regia en terra ru-

nantscha. Cun ina mediaziun vul ins chattar ina schliaziun en encliegentscha. Els custs èn quantifitgads. I dat trais variantas d'introducziun cun mintgamaì trais fasas da proceder. En quest senn è il concept general preschentà adequat a l'incumbensa Farrer è il cussegl grond.

Ord optica pedagogica/didactica munta il concept general ina basa solida per laschar entschaiver sin basa facultativa. Ins vul concentrar las forzas sin ina versiun da meds d'instrucziun per uschia avair dapli finanzas per far meds attractivs ed actuals ed ins vul en spezial evitar ch'il scolar rumantsch haja memia ditg duas variantas scrites dal rumantsch. En quest senn vegnan era elements dal concept Haltiner integrads en il nov concept general.

Naturalmain restan anc dumondas avertas. Era sch'in concept general na po betg tractar detagls d'execuziun, avess la LR gi gugent ussa resostas sin las suandantas dumondas: Tgenins èn vairamain ils stimul per ren-

der attractiv l'introducziun dal rg? Co vul il chantun tractar la gronda sceptica e persvader la populaziun da l'impurtanza da l'introducziun integrala dal rg en scola? Co vesan ora per propi la scolaziun da magisters e co la preparaziun da la magistraglia en uffizi? Co la preparaziun da l'uschenumnà cader? Tanscha il temp a disposiziun per la fasa rg passiv en la varianta d'introducziun «pionier» per avair vairamain in'entschatta persvadenta? Cun tge forzas da lavur vul il departament Lardi segirar il management da quest project, bain il project il pli temerari dal mument en scola grischuna? Ultra da quai n'è era la rolla che la LR avess da giugar en quest project betg clera.

Facit: Igl è da rimnar tut las forzas avant maun per concretisar e render attractiv ils pass d'introducziun facultativa per persvader avunda vischnancas u regiuns da far ils emprims pass. Ultra da quai è d'entschaiver immediat cun la lavur da sensibilisaziun.